

СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СЛУЖБ ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються дисертаційні праці та статті, пов'язані з проблемою становлення та розвитку соціально-педагогічних служб в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Установлено, що до провідних праць зазначеної тематики належать дисертації С. Бикасової, Т. Лях, С. Іноземцевої, О. Мкртічян, А. Солодчук, Д. Сая. Зазначені фахівці розробили модель забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп; обґрунтували етапи та схарактеризували основні напрями соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України досліджуваного періоду; розкрили еволюцію системи соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України; визначили особливості, принципи, форми та методи організації соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в США; обґрунтували педагогічні умови формування моральних цінностей майбутніх соціальних працівників у процесі волонтерської діяльності; здійснили цілісний історико-педагогічний аналіз проблеми діяльності соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України в 20-90-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: становлення, розвиток, діти, соціально-педагогічна служба, Україна.

Єланцева И. И. Степень исследования проблемы становления и развития социально-педагогических служб для детей в Украине. В статье анализируются диссертационные работы и статьи, связанные с проблемой становления и развития социально-педагогических служб в Украине в конце ХХ - начале ХХІ века. Установлено, что к ведущим работам указанной тематики принадлежат диссертации С. Быкасовой, Т. Лях, С. Иноземцевой, А. Мкртичян, А. Солодчук, Д. Сая. Указанные специалисты разработали модель обеспечения социально-педагогической деятельности студенческих волонтерских групп; обосновали этапы и охарактеризовали основные направления социально-педагогической работы с подростками с особыми потребностями в средних учебных заведениях Украины исследуемого периода; раскрыли эволюцию системы социально-педагогической деятельности во внешкольных заведениях Украины; определили особенности, принципы, формы и методы организации социального воспитания детей, лишенных родительской опеки, в США; обосновали педагогические условия формирования нравственных ценностей

будущих социальных работников в процессе волонтерской деятельности; осуществили целостный историко-педагогический анализ проблемы деятельности социально-педагогической службы в общеобразовательных школах Украины в 20-90-е годы XX века.

Ключевые слова: становление, развитие, дети, социально-педагогическая служба, Украина.

Yelantseva I.I. The degree of studying the problem of the formation and development of the social-pedagogical services for children in Ukraine. The article analyzes the thesis works and articles related to the problem of the social-pedagogical services formation and development in Ukraine at the end of the XXth - the beginning of the XXIth century. It has been established that the leading works on the mentioned topics include the thesis works of S. Bykasova, T. Liakh, S. Inozemtseva, A. Mkrtychian, A. Solodchuk, D. Sai. The above specialists have developed a model for ensuring social-pedagogical activities of student volunteer groups; substantiated the stages and characterized the main areas of the social-pedagogical work with the adolescents who had special needs in secondary schools of Ukraine during the period under study; revealed the evolution of the system of the social-pedagogical activities in out-of-school institutions of Ukraine; defined the features, principles, forms and methods of organizing the social upbringing of children deprived of the parental care in the United States; substantiated pedagogical conditions for the formation of future social workers' moral values in the process of volunteerism; carried out a full historical and pedagogical analysis of the problem of the activity of the social-pedagogical services in comprehensive schools of Ukraine in the 20-90-ies of the XXth century.

Keywords: formation, development, children, social-pedagogical service, Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку України проблема соціально-педагогічної підтримки підростаючого покоління в державній політиці є вельми актуальною. Про що, зокрема, наголошується в Законах України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (2007 р.), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні, Положенні про психологічну службу системи освіти України (1999 р.).

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Як свідчить аналіз історико-педагогічних джерел та сучасної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження,

питанням діяльності соціально-педагогічних служб як на території України, так і за її межами приділялось багато уваги. Так, учені розробили теоретичні концепції організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (І. Зверева, А. Капська, А. Малько, Л. Міщик, Н. Чернуха, Л. Штефан); визначили особливості соціалізації підростаючого покоління (Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, С. Савченко, П. Плотніков); з'ясували провідні форми й методи соціально-педагогічної роботи з різними групами населення (Н. Заверико, Л. Мельник, С. Мукомел, С. Харченко) та особливості організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливими потребами (І. Іванова, В. Ляшенко, О. Молчан) й соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості (Т. Алексеєнко, В. Кравець, І. Трубавіна); сформулювали організаційно-методичні основи діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (О. Кузьменко, С. Толстоухова); з'ясували особливості соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій (Ю. Жданович, Ю. Поліщук), питання діяльності соціального педагога та соціального працівника в громаді (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Т. Семигіна, В. Сидоров). Ці праці дають загальне уявлення про зміст, форми та методи діяльності соціально-педагогічних служб для дітей в Україні та за її межами на окремих історичних етапах та дозволяють сформулювати тенденції їх подальшого розвитку.

Мета статті – проаналізувати ступінь дослідженості проблеми, яка вивчається.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення та узагальнення науково-педагогічних матеріалів свідчить про те, що особливості організації соціально-педагогічної діяльності в різних соціальних інститутах стали об'єктом дисертаційних досліджень. З огляду на тематику роботи, вартою уваги є кандидатська дисертація Т. Лях «Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп» (2009 р.). Дослідниця визначила зміст поняття «студентська волонтерська група», розробила класифікацію та розкрила

базові характеристики таких груп та розробила модель забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп; удосконалила зміст і форми підготовки як студентів до волонтерської роботи, так і керівників студентських волонтерських груп; проаналізувала волонтерську роботу як необхідну складову соціально-педагогічної діяльності [3].

Авторкою також обґрунтовано об'єктивні та суб'єктивні умови забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп. Об'єктивні умови поділено на дві підгрупи: організаційні й методичні. До організаційних умов віднесено: планування, організацію залучення та відбір волонтерів; управління роботою студентських волонтерських груп; адміністрування їх соціально-педагогічної діяльності; визнання та заохочення студентів-волонтерів. Методичними умовами виступають: вивчення потреб волонтерів у знаннях, уміннях та навичках, необхідних для роботи; упровадження програм їх підготовки; здійснення моніторингу й оцінки; супровід студентів-волонтерів шляхом супервізії та інтервізії. Суб'єктивними умовами забезпечення соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп є мотиваційні, особистісні та когнітивно-операційні характеристики студентів-волонтерів.

Важливе значення для проведення дослідження також мають кандидатські дисертації С. Іноземцевої, О. Мкртічян, А. Солодчук, Д. Сая. Зокрема, дисертація С. Іноземцевої (2009 р.) [2] присвячена організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України в другій половині ХХ століття.

Дослідниця науково обґрунтувала етапи соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України досліджуваного періоду, а саме: друга половина 50-х – перша половина 70-х рр. ХХ ст. – етап відродження проблеми організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами; друга половина 70-х – 80-ті рр. ХХ ст. – етап розвитку питань організації соціально-педагогічної роботи з зазначеною

категорією підлітків; 90-ті рр. ХХ ст. – етап інтенсивного розвитку проблеми організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами. Схарактеризувала основні напрями роботи соціально-педагогічних працівників із дітьми зазначеної категорії (діагностичний, корекційний, реабілітаційний, профілактичний, допоміжний тощо).

О. Мкртічян у своєму дослідженні (2007 р.) розкрила еволюцію системи соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України в досліджуваний період; обґрунтувала етапи становлення та розвитку соціально-педагогічної теорії і практики та визначила особливості роботи соціального педагога в позашкільних закладах у 20-80-ті рр. ХХ століття; виявила перспективи творчого використання ідей минулого в сучасних умовах та схарактеризувала прогностичні тенденції подальшого розвитку системи соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України в ХХІ столітті. [4]

А. Солодчук у науковій праці (2015 р.) визначила особливості, принципи, форми та методи організації соціального виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в США; науково обґрунтувала етапи становлення та розвитку системи соціального піклування, влаштування і виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в США; розробила рекомендації щодо врахування педагогічно цінного американського досвіду з проблеми, яка вивчається, та його використання у вітчизняній практиці на законодавчому, теоретико-педагогічному, організаційно-методичному, організаційно-адміністративному та практичному рівнях. [8]

Д. Сай у кандидатській дисертації (2016 р.) науково обґрунтував педагогічні умови формування моральних цінностей майбутніх соціальних працівників у процесі волонтерської діяльності; уточнив суть понять «моральні цінності майбутніх соціальних працівників» та волонтерська діяльність як засіб морального виховання майбутніх соціальних працівників; визначив критерії,

показники та рівні сформованості моральних цінностей зазначених фахівців.
[7]

З проблемою, яка вивчається, тісно пов'язане і кандидатське дослідження С. Бикасової (2015 р.). У зазначеній дисертації авторкою здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз проблеми діяльності соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України в 20-90-ті роки ХХ століття; науково обґрунтовано етапи становлення та розвитку соціально-педагогічної служби у вітчизняних загальноосвітніх школах (1920 – 1935 рр. – етап становлення шкільної соціально-педагогічної служби в Україні; 1936 – перша половина 50-х рр. ХХ ст. – етап занепаду діяльності соціально-педагогічної служби у вітчизняних загальноосвітніх школах; друга половина 50-х рр. – перша половина 80-х рр. ХХ ст. – етап відновлення функціонування шкільної соціально-педагогічної служби в Україні; друга половина 80-х – 90-ті роки ХХ ст. – етап активної діяльності соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України); виявлено та схарактеризовано основні напрями (колективне виховання дітей; робота із сім'єю школяра; професійна орієнтація учнів; організація дозвілля дітей; забезпечення соціалізації учнів, які потребують особливої уваги та допомоги) та функції (діагностична, профілактична, організаційна, координувальна, консультаційна, виховна, корекційна, допоміжна, захисна, терапевтична) діяльності вітчизняної шкільної соціально-педагогічної служби у 20-х – 90-х роках ХХ століття; визначено перспективи творчого використання педагогічно цінних ідей і досвіду діяльності соціально-педагогічної служби в загальноосвітніх школах України досліджуваного періоду в сучасних умовах становлення української держави і сформульовано прогностичні тенденції подальшого розвитку питань, які вивчаються. [1]

У процесі проведеного дослідження встановлено, що питання організації соціальної роботи та визначення особливостей діяльності соціально-педагогічних служб для різних верств населення порушуються науковцями у ряді статей. Так, В. Мушинський у статті «Інтегрована модель: розвиток

соціально-педагогічної служби» розглядає особливості діяльності соціально-психологічної служби і психолого-медико-педагогічної консультації, наводить статистичні дані щодо забезпечення районно-міських соціально-психологічних служб ставками практичних психологів та соціальних педагогів, аналізує причини незадовільного забезпечення психолого-педагогічними кадрами даних служб (недостатнє усвідомлення необхідності діяльності соціально-психологічної служби та психолого-медико-педагогічної консультації, недостатня ефективність «нормативної» моделі, дефіцит фінансових і кадрових ресурсів).

З метою оптимізації та поліпшення роботи щодо охорони психосоціального здоров'я дітей автор пропонує до впровадження Інтегровану модель організації діяльності районно-міської соціально-психологічної служби та психолого-медико-педагогічної консультації, яка дозволяє об'єднати фахівців соціально-психологічної служби та спеціалістів психолого-медико-педагогічної консультації на місцевому рівні у мультидисциплінарну команду. В основу функціонування такої команди автор заклав трирівневу структуру діяльності: рівень 1 – профілактика несприятливих факторів психосоціального розвитку дітей в освітньому середовищі (попередження, інформування, просвіта); рівень 2 – корекція відхилень психосоціального розвитку в дітей «групи ризику» (своєчасне виявлення та корекційно-розвивальна робота); рівень 3 – реабілітація дітей з порушенням психофізичного розвитку (раннє виявлення, діагностика, корекційно-реабілітаційні заходи) [5].

Як стверджує В. Мушинський, запропонована модель дає змогу компенсувати відсутність нормативної кількості фахівців у районі (місті) шляхом створення освітніх психолого-педагогічних консилиумів та призначення заступників директорів з виховної роботи їх керівниками. Саме освітньо-психолого-педагогічні консилиуми, до складу яких включені практичні психологи, соціальні педагоги та медичні працівники, за переконанням

науковця, забезпечують захист психосоціального здоров'я дітей на профілактичному та корекційному рівнях. А консультанти психолого-медико-педагогічної консультації забезпечують третій реабілітаційний рівень [5].

І. Палько у статті «Соціально-педагогічна служба вищого навчального закладу як суб'єкт формування здорового способу життя студентів» стверджує, що проблема формування здорового способу життя студентів вимагає застосування інноваційних підходів, які, використовуючи накопичений позитивний досвід, дадуть змогу реалізувати потенціал нових структурних підрозділів ВНЗ у процесі виховання студентської молоді. Стаття включає дані відносно стану формування здорового способу життя серед студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка та Житомирського інституту медсестринства, що в цілому відображають реалії сьогодення щодо означеної проблеми та є обґрунтованим доказом потреби існування соціально-педагогічної служби вищого навчального закладу як суб'єкта формування здорового способу життя студентів та соціального педагога як штатної одиниці навчального закладу [6; с. 54-57].

І. Палько справедливо розглядає роботу соціально-педагогічної служби ВНЗ із студентами як професійну діяльність, яка, виходячи із висунутих завдань, змісту роботи зі студентами, полягає, насамперед, у проведенні профілактичної роботи на трьох рівнях: первинна (попередження негативного впливу звичок соціального середовища), вторинна (виявлення груп, які найбільш вразливі до адикції), третинна (спрямована на передбачення прогресу хвороби) профілактика.

Система профілактики, за глибоким переконанням І. Палько, має включати в себе такі складові: створення комплексних груп спеціалістів, які забезпечують соціальний захист дітей (психологи, медики, соціальні педагоги тощо); створення виховного середовища, яке дозволяє гармонізувати відносини молодого покоління зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, за

місцем навчання, роботи тощо; створення груп підтримки спеціалістів різного профілю; створення суспільних освітніх програм для підсилення привернення уваги до проблем молоді з ненормативною поведінкою (телевізійні та освітні програми тощо); організацію вільного часу молодого покоління; інформаційно-просвітницьку діяльність.

Серед ефективних форм організації соціально-педагогічної діяльності студентів автор пропонує соціальний інтерактивний театр як спробу самостійного, ґрунтовного дослідження молоддю негативних процесів суспільства. Обов'язково на сцені розігрується конфліктний сюжет у розв'язанні якого беруть участь не лише «актори», а й глядачі. У будь-який момент глядач може змінити актора і репрезентувати свій спосіб вирішення проблеми. У цьому і полягає принцип інтерактивності. Важливою ланкою соціально-педагогічної служби ВНЗ, на думку І. Палько, є діяльність Школи лідерів. Як відомо, зазначена технологія «рівний-рівному» розглядається в соціальній педагогіці і соціальній роботі як технологія профілактики ранніх статевих стосунків, хвороб, що передаються статевим шляхом (ВІЛ/СНІДу), як технологія громадянського виховання, але може бути використаною і для формування у підростаючого покоління здорового способу життя. Основними ознаками цієї технології, як зазначає автор, є: навчання рівних рівними; предметне спілкування, яке спрямоване на формування життєвих навичок, ціннісних орієнтацій щодо здорового способу життя; на активну участь у громадському житті; поширення достовірної інформації та зразків власного прикладу життєвої позиції і досвіду подолання проблем; активні дії підлітків-інструкторів і педагогів-тренерів; спростування стереотипів щодо названих проблем [6; с. 54-57].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, проведений аналіз педагогічних джерел дозволив зробити висновок, що в цілому питання становлення та розвитку соціально-педагогічних служб для дітей в Україні у другій половині ХХ ст. не були

предметом спеціального історико-педагогічного дослідження. До перспективної тематики подальшого наукового пошуку можна віднести питання вивчення окресленої проблеми в історії світової педагогічної думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бикасова С. А. Становлення та розвиток соціально-педагогічної служби у загальноосвітніх школах України (20-ті – 90-ті роки ХХХ століття) / Автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук за спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / С. А. Бикасова – Харків, 2015. – 20 с.

2. Іноземцева С. В. Організація соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в середніх навчальних закладах України (друга половина ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. В. Іноземцева – Харків, 2009. – 20 с.

3. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп., Дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. зі спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка / Т. Л. Лях – Луганськ, 2009.

4. Мкртічян О. А. Організація соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України (20-80 рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. А. Мкртічян – Харків, 2007. – 22 с.

5. Мушинський В. Інтегрована модель: розвиток соціально-педагогічної служби. Електронний ресурс. URL: http://libr.dp.ua/Region/Period/Osvita/010812/soc_ped_2012_5.pdf. Дата звернення 17.08.2017

6. Палько, І. М. Соціально-педагогічна служба вищого навчального закладу як суб'єкт формування здорового способу життя студентів / І. М. Палько // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (38), 2008., С. 54-57

7. Сай Д. В. Формування моральних цінностей майбутніх соціальних працівників у процесі волонтерської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Д. В. Сай – Харків, 2016. – 20 с.

8. Солодчук О. В. Соціальне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. В. Солодчук – Умань, 2015. – 22 с.